Mirko Demić

MOLSKI AKORDI

Nek likujuća ludost ruganju se ruga.
F. H.

* * *

Tebi se obraćam, moj veličanstveni i ponizni brate Skardaneli, najbližem od svih ljudi u ovoj nepreglednoj vremenskoj i geografskoj dâlji, šaljući ove jetke i bone misli iz dubina Kunibertove kule, pružajući umornu ruku prema tvojim rukama, kojima, koliko vidim, premeravaš dolinu Nekra sa svoje tibingenske osmatračnice.

Kao što Tvoje oči oslepljuje Sunčev mač, tako i meni, ovde, u ovoj od najmračnijih zabiti, misao na Tebe pali nutarnje videlo, sklapajući mi očne kapke, učeći me zaboravljenoj veštini – da se smešim.

Ti si se, o, Skardaneli, u svoj svojoj veličini sagnuo da, poput Herakla, jednom rukom dohvatiš Dunav, a drugom Rajnu, na način kako iskusni lovci hvataju zmije otrovnice. Držeći ih za repove i snažno udarajući o zemlju, proizvodiš talase, koji, evo, dopiru do Beograda, u kome sam zatočen, samo zato što sam rođenjem snabdeven – kako Kočić kaže – tom nemilostivom boljkom da čeljade proviče.

* * *

Ovima iz debatnog kluba našeg Petog odeljenja kažem da pišem pesme. To je najubedljiviji način da me ostave na miru. A radim, u stvari, nešto daleko lude i bezazlenije od pisanja pesama – vodim dnevnik. Hartiju dobijam od Petra. Njega uprava bolnice neštedimice snabdeva priborom za pisanje, sve u nadi da će ga time zabaviti i razvedriti.

Ludilo je moja najveća tamnica i najveća sloboda. Pokušavam da se saživim sa Njim. Nekad od Njega bežim, svestan da mu ne mogu pobeći, a nekad ga, opet, proganjam, uveren da ga mogu stići i prestići.

Vrhom ove olovke rijem po ravnodušnosti usred koje svaka misao predstavlja pobunu, ostvaljajući na njenoj opni nečitku tetovažu svojih strahova i slutnji.

Vodeći misao na povocu, nastojim da ne primećujem kako ona, u stvari, tegli mene.

* * *

Danas mi je Kočo otkrio svoju najveću tajnu. Već duže vreme dobija pisma od Save Mrkalja iz Beča. To je – kaže – pravi roman koga će prvom prilikom dati u štampu. Austrijska cenzura jedino ta pisma ne otvara.

– I Mrkalja su – priča mi Petar da drugi ne čuju – kao i nas, smestili među ludake.

Kočo kaže i to da u svojim odgovorima nagovara Mrkalja da dođe u Beograd, k nama. Da beži iz Beča, te kuge koja nas vekovima unižava i satire.

Mrkalj mu – kaže – otpisuje kako mu je dosta Srbije i Srba. Od njih mu je sve zlo ovog sveta dolazilo. Radije će dalje, na severoistok, gde čili svako sećanje na korene i poreklo. Uverio se, kaže, da on Srbima i Srbiji ne treba, pa mu ne pada na pamet da se dalje nudi i ponižava. Poniziće se radije pred sobom, nego pred drugima, pre pred tuđinom nego pred svojima.

Kočo ga, opet, uverava da Srbija trenutno nije u Beogradu, da je otišla na jug, u toplije krajeve, izmičući pred austrijskim kandžama, ali kad se vrati – biće drugačija i bolja od one za koju Mrkalj zna. Podseća ga da je Srbija oduvek bila selica, da joj je to u prirodi. Bira gde joj je bolje i probitačnije. Zato je neuhvatljiva i neuništiva. I nama nedokučiva.

* * *

Večeras je Petar sav ozaren došao da mi pokaže Mrkaljevo najnovije pismo. Gledam u hartiju i vidim – Kočićev rukopis. No, hajde, da mu ne izađem iz volje – čitam:

Dragi moj zemljače,

posle toliko potucanja po svetu, evo me dospeh u bečki špitalj.

Odavde, iz Deblinga – a ti znaš gde je to – vidim da sam čitavog života bežao i izmicao se iz zavičaja. To mi je bio sveti program, moje grešno poslanje. Ali, što sam upornije odlazio i dalje dospevao, usud me vraćao još brže, među naš svet i naše hude zlosti.

Tuđinu sam – o, Bože! – pretvarao u svoju domovinu, u svoj zavičaj, nalazeći opravdanja za njihov nemar i nerazumevanje mojih htenja.

Niko mi više zla nije naneo od naših ljudi. Na sve moje molbe i vapaje redom su se oglušivali igumani i mitropoliti, sveštenici, učitelji i đaci, prost seljak i učen varošanin. Jedni su mi nanosili rane „dobra" čineći , a drugi – ne čineći ih.

Evo, posle toliko stranstvovanja i zlopaćenja, dospeo sam i do carstvujušče Vijene, u samo srce zveri koja nam je radila i radi o glavi. Ovde sam u dušmanskom brlogu, a u zavetrini.

Iskušavam umiranje za života, kupam se u prezrenju kao u bogojavljenskoj vodici, ostvarujući san o zatiranju svakog svog traga i belega.

Učinio sam pre neki dan nesmotrenost, te u nemogućnosti da govorim, dadoh nekoliko hartija sa svojim pesmotvorima gospodinu Vuku, rizikujući da ih negde pečata i time me vrati iz zaborava. No, uzdam se u njegovu manjkavu brigu za druge i sebi različite.

Teško je poverovati da bi on mogao pesme pečatati, kad na uporne molbe da mi pošalje neku srpsku knjigu, makar ona bila i njegova, nije udovoljio.

Dragi Kočo, ovde mi daju i da jedem. Slabo čujem, mada i nemam šta dobrog čuti. Ne mogu ni da prozborim. Sporazumevam se olovkom i hartijom; slabo se nadajući da će me neko razumeti. Oslobodio sam se svih strahova, sem jednog. – Bojim se da će me izbaciti odavde i deportovati na Kordun. Tamo bi me na konj'ma rastrgli.

Kad već nisam ostavio vidljivih tragova za života, nadam se da će ovde Bog biti milostiv i lišiti me posmrtnog belega.

Ostaj mi dobro, mili pobratime, i piši kad uzmogneš, ali krupnim slovima, pošto se ovde stvari naglo umanjuju, čineći da poverujem kako me vid izdaje.

* * *

O, nesrećni i patetični Dimitrije, o, oče moj!

Hvala ti što si mi uskratio ovu pomahnitalost za Srbijom, koju svakodnevno gledam kod Kočića, kako ga krepi i oživljava, da bi ga već u sledećem trenu utukla i smoždila.

Hvala ti što si me odmenio u tom jezivom trenu kad se, bežeći pred dušmaninom, dokopavaš srpske grude, naivno verujući da su time prestale sve tvoje boli i prebrođene sve nedaće.

Poštedeo si me nerazumnih izliva nežnosti prema zemlji koju si do tad samo snivao, propinjući se na nožne prste u nadi da ćeš je, svu u plaveti, nazreti na nebosklonu.

Umesto mene, nosio si na grudima grumen makedonske zemlje u kožnom zamotuljku, sanjajući čas kada ćeš ga prosuti i sjediniti sa srpskim tlom, vezujući ih, kako si verovao, neraskidivim lancima – svojim suzama, koje jedino tada nisi štedeo.

* * *

Petrašine, kućo,

žališ mi se kako često ne vidiš razliku između bolovaonice i tamnice, između banjalučke Crne kuće i Kunibertovog kvartira. Ne razlikuješ tamničare od lekara, zaglušujuću tišinu samice u Donjoj Tuzli i beslovesnu graju beogradskog Petog odeljenja.

Ne znam hoće li te utešiti moje iskustvo koje potvrđuje da takva granica nikad nije ni postojala.

U Glinskom zatvoru danima me je u ćeliji posećivao vojni lekar Artur Šofer, čovek sa neverovatnom potrebom da razume moj slučaj. Postoje ljudi i profesije koji praktikuju Razumevanje kao posao i način življenja. Takav je bio i Šofer. On je pod „neostvarenim ambicijama" objašnjavao moje nasrtanje nožem na Milinkovića koji, umesto da se interesuje za lepotu Horacijevih „Oda", traži da budem njegov fiškal, da mu prevodim krštenicu na latinski. Gospodin doktor bi zasigurno i sam bio „emocionalno napet" da su mu u Slunjskoj Regimenti, kao meni, o leđa slomili leskov štap. Ne znam postoji li čovek koji ne bi imao „maniju gonenija" nakon što ga tamničari okuju u lance i deportuju u po zlu čuveni glinski kazamat.

Međutim, doktor je svakodnevno dolazio u moju ćeliju i ispitivao me koješta. Slušao me, klimao glavom i zapisivao nešto u svoj notes.

Bojao sam se da ću poludeti od tolikog razumevanja. Takvi kao on su mi čitavog života radili o glavi.

Zabavnije mi je bilo druženje sa doktorom Saksom, u karlovčkoj bolovaonici. Tamo su me prebacili iz Gline, iz zatvora, misleći, valjda, da će olakšati moje bedno stanje.

Doktor Saks me ništa nije pitao, već me molio da pričam što hoću i kako želim. I pričao sam, ali u alegorijama.

O strogom i velikom ocu koji ne primećuje svog sićušnog sina što mu se vrzma pod nogama (misleći na našeg cara); o dalekoj i odbegloj majci (Srbiji), tuđoj naložnici, koja je zaboravila svoje čedo; o nebrižnoj i surovoj maćehi (pogodi na koga sam mislio) što me kinji i sumnjiči za svoju neveselu sudbinu, terajući da joj se kopunim i inatim.

Na osnovu toga je doktor Saks zapisao: „Sabbas Merkaly bio je odgojno zapušten od strane njegove duševno poremećene i zločeste matere i prepušten vlastitoj sudbini".

Tako, dragi Petronije, ne razbijaj glavu u pronalaženju te linije što deli dva kraja pakla. Ako ta linija uopšte postoji, onda je povučena posred našeg bića, duž kičmenog stuba.

* * *

Mnogi, poput Koče, stradavaju zbog svog dela i za svoje delo. Ja to činim bezrazložno. Moje stradanje je čisto, pošteđeno smisla i neokaljano svrhom. Pisao sam toliko malo da se to već graniči sa odlukom Skerlićevog Tribunala da me ne nazove pesnikom.

Pisao sam, dakle, premalo, što podrazumeva da se o meni piše još manje, pa se otuda još manje zna. Poslat sam na ovaj svet da bi se na mom primeru pokazalo kako i od najmanjeg može da postoji manji. Nepoznat sam došao, nepoznat ću sa ovog sveta i otići.

Mnome se potvrđuje da „Pomažebog" – uzvik dobrodošlice – može istovremeno zazvučati i kao odlazeće i opraštajno – „Zbogom".

* * *

Kočić i Austrija se u stopu prate. Najpre se rodio on, pa je ona godinu dana kasnije došla k njemu, u Bosnu.

(Kad sam mu tu podudarnost predočio, skočio je kao oparen: – O, kad bi Gospod uredio da i skončamo zajedno. Kad bih znao da njen vijek zavisi od ovog moga, odmah bih sebi presudio.)

Sa njegovom odrastanjem, rasla je i ona. Sa njim je i obolela, s tim što je ona bila prava Ludnica, dok su njega, kao i mene, među ludake metnuli. Austriji je bilo tesno i kad se proširila u Bosnu, dok je njemu sve tešnje bilo u njoj. Nije znao da ju je – mrzeći – kuražio i jačao, da je – rušeći i potkopavajući – obnavljao i život joj produžavao.

Najslobodnije se osećao u samom njezinom centru – Vijeni. Tamo ga je najmanje pritiskala i progonila.

Kad ga je izbacila iz sarajevske gimnazije, otišao je u Beograd da završi školovanje i primi službu u Maćedoniji. I to Usudu nije bilo dovoljno daleko od Austrije, pa ga je poslao u Bitolj, na samu granicu, koja mu je, izgleda, zauvek suđena.

Tamo je, nesrećnik, bio privučen njezinim vrtoglavim magnetima. Austrija mu se učinila manjim zlom od te i takve Srbije koja ga kažnjava. I vratio joj se. Odozdo, sa juga Srbije, nije mogao intezivno da je mrzi. Trebalo mu je svakodnevno suočavanje sa njom. Austrija je hranila njega, a on, kako izgleda, nju.

Kad je sazna da joj je ponovo izmakao u Srbiju – pošla je za njim. Pravdala je to nekakvim atentom, a bojala se, u stvari, da joj ga Srbija ne preotme i u njemu dobije nekog ko će je krepiti svojim neposluhom i inatom. Nije se ustezala ni da rat započne.

* * *

Za moju neurasteniju, verovali ili ne, zaslužna je – konjica. Slavna srpska konjica. Ili preciznije – jedan nasapunjani konjički oficir. Bilo je to u slavna vremena Balkanskih ratova, kada je po ulicama Jagodine šetalo više konja i konjanika nego civila, više euforije nego razuma, manje učtivosti od razmetljivih samohvala.

Čekao sam u berbernici svoj red za šišanje kada je na vrata banuo izvesni konjički kapetan. Odmah je otpasao sablju, zajedno sa kapom obesio je o čiviluk i seo na berbersku stolicu, ignorišući sve nas koji smo došli pre njega. Smatrao je to svojim prirodnim pravom.

Potom se povela reč o zaslugama pojedinih rodova vojske u nedavnim pobedama, a „govornici" su, zbog prisustva ovog oficira, izricali panegirike konjici. E, to nisam mogao da otrpim, te odlučno ustah u odbranu pešadije, iako su moja znanja o oba roda bila vrlo skromna. Nasapunjani oficir je na tu opasku skočio sa stolice kao oparen, ustremivši svoje pesnice na moju glavu.

Posle se više ničeg ne sećam. Ili se sećam „drugačije"?

* * *

Dragi zemljače, nesrećo moja,

o salu debeloga jera, za koje mi se na mah učinilo kako škodi vitkoj liniji našeg jezika, napisao sam brošuru koju niko nije razumeo, ali su je zato svi hvalili. Ni meni do kraja nije bila jasna, pogotovo ne dubina pozlede koju zasecam. Izrekao sam grešnu misao i odmah se ujeo za jezik. Tako uvek radim. Nikad obrnuto.

Uplašio sam se pokretanja još jedne podele koja će podvajati naš već podvojeni narod. Slutio sam rat između debelojerovca i jotista, onih koji su za tanko i vitko slovo i one koji preferiraju onim zdepastom i debelom. Svojom neopreznošću uskrsnuo sam nove Obiliće i Brankoviće. Mojom krivicom iznikoše optužbe na one koji hoće da Srblje pošokče, pounijate i porepe i one koji brane zastareli i nakinđureni slavenosrpski tipar.

Oluja koju potpirih među grupicom pismenih nije bila ni povetarac na beskrajnom moru nepismenih, ali se nadaleko čula njena grmljavina.

Neće mi oprostiti što sam o istoj stvari imao suprotna mišljenja. Braneći me od mene samog – za sve će okriviti moju uzmenirenu krv.

Najpre sam smatrao da je debelo jero izlišna opomena, besposleni batačić, znak odmene koja je više uvredljiva nego potrebna. Imenovao sam to slovo našom nečistom savešću, predačkim grehom koga treba eksumunicirati, đavolskim znakom koji se ne treba doticati, da bi ga, kad je lavina krenula niz planinu, stao braniti od napastvovanja i nečasnog progona, zapomažući da se ne smemo odricati svega što je staro i prošlo.

Bejah ismejan i za jedno i za drugo.

Imam i protiv vlastite odbrane debelog jera izvesne zamerke da iskažem, a ne sumnjam da ću i protiv tih zamerki imati izvesne rezerve. Kao što sebi ne mogu da oprostim što sam se sa tobom upustio u ovu sumanutu komunikaciju, bez nade da ćemo se razumeti.

U tom odsustvu nade pozdravljam te i grlim.

* * *

Tebi, o, Skardaneli, želim da napišem nekoliko rečenica o Jovanki, koju sam – kao i ti što si učiteljevao u Sizetinoj kući – podučavao francuskom jeziku, koga ne zovu bez razloga – jezikom ljubavi.

O, kome ne bi klecnula kolena pred njenim usnama što se puće sa svakom izgovorenom rečju, ko se ne bi zaljuljao pred tim licem što rumeni na moje primedbe. Strogošću sam prikrivao vrtoglavicu, a omamu zaklanjao pedagoškim propovedima.

Neartikulisanost mojih osećanja čuvalo je njihovu čistotu. Bezumnu ljubav čuvao sam od ljubavne bezumnosti.

Tada nisam znao da je ćerka dvorskog apotekara zasenila i prestolonaslednika.

Otišao sam za Kragujevac na službu, ostavljajući u Beogradu sve ono što sam smatrao dostojnim življenja; uspomenu na Jovanku i literarnu ambiciju.

U moj život glad je ušla sa rođenjem, prati me kroz čitav život, od nje ću i umreti. Život mi krči kao prazan stomak.

Uskraćivali su mi stipendiju u srezu, Ministarstvo prosvete mi odbijalo molbe za književne studije u Parizu, odagnali me iz jedva dosegnutog Beograda, odvojili od Jovanke, jedinog bića na ovom svetu koje je prema meni osećalo stid.

A kad sam onomad banuo u Beograd i našao se pred apotekom njenog oca – rešio sam da joj priznam ono što je bilo očigledno.

Da priznam da sam sit čitavog sveta, a gladan – samo nje.

Spremnost vlastitog davanja na mah mi se učinila istovetnom sa potrebom da uzimam.

Korpu sa cvećem i nekoliko rečenica tog „priznanja" na francuskom poslao sam u apoteku po jednom momku.

Nisam znao da su je već bili udali.

* * *

Petrova mržnja na Austrijance kulminirala je bombardovanjem Beograda. Dok su bolesnici čučali u podrumu, jedna granata je uletela kroz prozor Kočićeve sobe i eksplodirala. U njoj je uništen rukopis njegovog najvećeg dela, romana o Mrkalju, njegovog nesrećnog Krajišnika, koji bi bio – kako nas je uveravao – „najveća ludnička i zatvorska knjiga u nas".

Kočić je pao u duboki očaj. Lavirao je od histerije do plača i nazad. Pominjao je nekog lekara kneza Mihajla čija je ovo nekad bila kuća, tvrdeći da je je bio psihijatar i da je on odgonetka ovolikom ludilu u njoj. Psovao je Svetu Katarinu, čija je crkva bila u blizini, rugajući se njenoj revnosti i pitajući se da li bi granata zaobišla sobu da svetica nije pokrovitelj pisaca i knjižara.

Granata nije pogodila samo sobu, već i Petrovo sećanje na roman. Njegovih delova se prisećao s mukom i sa malo uspeha, dok je do detalja opisivao bečke kafane u kojima je, moren glađu i nemaštinom, pisao pripovetke, zazivajući u njima zavičaj kao što se zaziva komad hleba.

* * *

Periša, nesrećo,

Iz straha da budem manje „njihov" nego svoj, pisao sam i govorio po sremački, ekavicom, po cenu da budem manje svoj nego „njihov". A to „njihov", valjda pretpostavljaš, pripada i jednima i drugima, ovima i onima, našima i njihovima. Svima.

Svojevoljno sam oblačio ludačku košulju naciona, a onda su mi je navlačili i drugi. Bilo je trenutaka kada sam pomišljao da je ta košulja bolja bez boje i identifikacionog broja, bez procene i preporuke lekara, naivno se nadajući da ću u očima ljudi biti manje lud i manje u ludnici.

Onima koji je ne priznaju, Austrougarska monarhija nudi ludnicu kao jedino utočište, dok oni, nalik tebi, koji preterano žude za Srbijom, zauzvrat dobijaju apanažu u sličnoj ustanovi.

* * *

Znate, Kočić preteruje kad me uverava da Srbijanci za Krajišnike oduvek tvrde da su *ludaje*, pa mu zato ovakav bolnički tretman ne pada teško. – *Srbijanci mi* – kaže – *silom nabijaju šajkaču na glavu.*

Možda je Kočo uvek na mojoj strani (mada ne znam koja je to i čija strana) upravo zato što poznaje moj zavičaj.

– Srezojeviću, znam ja vas odozdo vrlo dobro. Otac me za jednog školskog raspusta poslao, dolje, u manastir Jošanicu, da se prehranim do početka školske godine. Umjesto toga – teško sam se razbolio. Dok sam gorio u vrućici, samarićanske ruke kaluđera sa čašom vode nisu dopirale do mojih suvih usta. Gorko sam ocu otpisao da je oko mene – iako srpski – tuđi svijet. I da je, kako izgleda, tuđina moja jedina domovina, a glad stanje koje me jedino podsjeća da sam još u životu.

* * *

O, Svemoćni Oče, stvoritelju!

Hvala ti što si me oslobodio drhtavice za „starim krajem", našim Mavrovom, odakle si pobegao pred osvetom, izbegavajući turske straže i zasede, pod jednim pazuhom držeći svoju prelepu ženu, a pod drugim devojčicu zlaćane kosice. Izneo si pod skutima svoje sunce i svoj mesec. Samo rasute zvezde nisi mogao da sakupiš i poneseš.

Hvala Ti što si me lišio jedne prekoromernosti, odvodeći me u drugu, njenu suprotnost – u ravnodušnost za „stari kraj" i njegove tamne i zaumne poruke i zavete, štedeći me, tako, od predačkih otrova i kletvi. (Ili me baš njima prepuštajući?)

Ali ti ne zahvaljujem na ovom prividnom nehaju i raskoraku u kojem si me ostavio, u telesnom kotlu u kome vriju i gore besovi i strasti, puše se i kipte ubilačke sile i samrtni drhtaji.

A ta pozicija, oče moj, učinila je da urastem u oholost kao u tesnu košulju koja me žulja, koju ne skidam zbog studeni.

Nedovoljno sam iskorenjen iz starog a premalo utemeljen u novom zavičaju, ostajem u raskoraku i neodlučnosti, u prividnoj ravnoteži, prerano svestan da nijedan pokret ne izbavljuje, nijedan pravac ne izvodi na pravi put. Sa nelagodom nepripadanja sam rođen, sa njom, evo, živim, sa njom ću i nestati. Sa njom i u njoj.

Ako su pesnici doista ogledalo svog zavičaja, moj lik će ostati mutan i nejasan.

* * *

Petre, sine Gerasimov, brata mog po postrigu,

poslušaj vapaj nedostojnog monaha Julijana koji upućuje svoj braći u rizi i svima koji hoće da čuju.

Udarih na jedno slovo, a od tog udarca čitavu našu crkvu zaboli, htedoh da činim dobro svom narodu, a ispade grdoba i sablazan.

Pobegoh u manastir Gomirije da se od božijeg gneva sklonim, a tamo nađoh na gnev moje braće po Hristu. Htedoh u manastirskom miru da uzaptim svoj nemir, svoju nestalnost da ujarmim Božjim prisustvom, a shvatih da Njega u manastiru ponajmanje ima i da se u ljudskom paklu moja boljka ne leči.

Uzoholih se viđenim nesavršenstvom, te pomislih da je i On nesavršen. Pade mi na pamet da od Njega ne treba očekivati milost, već da On od mene milost treba da dobije. Kad mi se sve u glavi zamuti – učini mi se da sam progledao i sebe video u svoj svojoj golotinji.

Ne znam više ni da li On jest, ni da li ja nisam.

Ili smo i ja i On ova dilema, ovo neznanje i nesigurnost?!

Zato mi ne sudite, jer ni ja vama ne sudim, ne praštajte – jer ni ja vama ne praštam.

A ti Petre, steno zdrobljena, ne ridaj nad zemaljskom sudbinom, kao da ne znaš da te ropstvo čeka i na nebesima.

* * *

Tebi se obraćam, o, nedosegnuti Skardaneli, samoubilački hrabrom da svoj narod nazoveš varvarskim.

Meni se ovde ne prašta saznanje da sam imao mumije za pretke, a moja želja da mi sunarodnici budu – prvi, zasenila je dijagnoza da su – poslednji.

Tvoj zaludan napor da Hrista odomaćiš u Arkadiji, nalik je tezi mojih opadača koji mi pripisuju pokušaj izmirenja Marksa i Ničea, Proletera sa Natčovekom.

Obraćam se Tebi, koji si prešao granice zavičaja, pa sad nisi ni u njemu, ni van njega, dostojnom divljenja i sažaljenja.

A u meni, koji nikad nisam prešao njegove granice, sazreva uverenje da je pravi zavičaj sve ono što on nije i što se zavičajem ne naziva.

Tebi se poveravam, jer ti je uspelo da bitišeš mimo vremena, kao što se meni pričinjava da levitiram van prostora, priželjkujući prizemljenje umesto pada, pomračenje umesto toplog gunja.

Tebi koji si pokazao da se stradanje ne proživljava, već – ispisuje!